Qabul qilindi: 25-sentabr 2026-yil • Ma’qullandi: 28-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 3-oktyabr 2026-yil

KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA TALABALARNING TANQIDIY VA KREATIV FIKRLASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH

Raxmatova Sarvinoz Shuhrat qizi

Annotatsiya. Mazkur tezisda kompetensiyaviy yondashuv asosida talabalarning tanqidiy va kreativ fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik texnologiyalar tizimli ravishda tahlil qilinadi. Tanqidiy fikrlash dalillarni tahlil qilish, manbalar ishonchliligini baholash, sabab-oqibat aloqalarini aniqlash va asoslangan xulosa chiqarish jarayoni sifatida; kreativ fikrlash esa muammoga yangi nuqtayi nazardan yondashish, muqobil g‘oyalar yaratish va ularni amaliy mahsulotga aylantirish jarayoni sifatida izohlanadi. Muammoli ta’lim, keys-stadi, loyiha metodi, akademik debat, design thinking, refleksiv kundalik va rubrikalar o‘zaro integratsiyalashgan pedagogik texnologiyalar sifatida asoslanadi.

Kalit so‘zlar: kompetensiyaviy yondashuv, tanqidiy fikrlash, kreativ fikrlash, muammoli ta’lim, keys-stadi, loyiha metodi, design thinking, debat, refleksiya, rubrika.

Kirish

Zamonaviy oliy ta’limda talabaning faqat katta hajmdagi ma’lumotni bilishi yetarli emas. U axborotni tahlil qilishi, turli manbalarni solishtirishi, muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishi, yangi g‘oyalarni ilgari surishi va o‘z fikrini dalillar asosida himoya qilishi kerak. Shu sababli tanqidiy va kreativ fikrlash kompetensiyaviy yondashuvning muhim natijalaridan biri sifatida qaraladi.

Kompetensiyaviy yondashuv ta’lim mazmunini real faoliyatga yaqinlashtiradi. Unda o‘quv natijasi faqat o‘zlashtirilgan bilim miqdori bilan emas, balki bilimni yangi vaziyatda qo‘llash qobiliyati bilan belgilanadi. Bu esa talabaning mustaqil izlanishi, savol qo‘yishi,

dalil keltirishi, muqobil yechimlar ishlab chiqishi va faoliyatini refleksiya qilishi uchun pedagogik sharoit yaratishni talab etadi.

Tanqidiy va kreativ fikrlashning pedagogik mohiyati

Tanqidiy fikrlashda fikrning to‘g‘riligini shunchaki qabul qilish emas, balki uning qanday dalillarga asoslanganini aniqlash muhim. Talaba fakt va fikrni farqlashi, manbaning ishonchliligini baholashi, yashirin taxminlarni aniqlashi va xulosaning mantiqiyligini tekshirishi kerak. Bunday faoliyat ayniqsa pedagogik kasb uchun muhim, chunki o‘qituvchi turli axborotlarni o‘quvchilarga taqdim etishdan oldin ularni tahlil qila olishi zarur.

Kreativ fikrlash esa bitta muammoning yagona javobi mavjud degan qarashdan chiqib, bir nechta imkoniyatlarni ko‘rishga yordam beradi. G‘oyalar soni, ularning xilma-xilligi, yangiligi va muammoga mosligi kreativ jarayonning muhim ko‘rsatkichlaridir. Ta’limda kreativlikni rivojlantirish uchun talabaning xato qilishdan qo‘rqmaydigan, tajriba o‘tkazishga imkon beradigan va o‘z g‘oyasini qayta ishlashni talab qiladigan muhit yaratish zarur.

Muammoli ta’lim texnologiyasi

Muammoli ta’lim tanqidiy va kreativ fikrlashni bir vaqtda faollashtiradigan texnologiyalardan biridir. O‘qituvchi tayyor javobni bermaydi, balki talaba oldiga qarama-qarshi yoki bir nechta yechimga ega vaziyatni qo‘yadi. Talaba avval muammoni aniqlaydi, keyin mavjud ma’lumotlarni saralaydi, taxminlar ishlab chiqadi va ularni tekshiradi. Jarayonning oxirida yechimni dalillar bilan asoslash talab etiladi.

Muammoli topshiriqning murakkabligi bosqichma-bosqich oshirilishi mumkin. Dastlab talaba tayyor ma’lumotlar asosida xulosa chiqaradi, keyinchalik yetishmayotgan ma’lumotlarni mustaqil izlaydi, yuqori bosqichda esa muammoning o‘zini qayta formulatsiya qiladi. Shu tarzda fikrlash jarayoni reproduktiv darajadan tadqiqot darajasiga o‘tadi.

Keys-stadi va dalillash

Keys-stadi texnologiyasida real yoki realga yaqin pedagogik vaziyat tahlil qilinadi. Talabalar vaziyatdagi asosiy muammoni aniqlab, faktlar va taxminlarni ajratadilar. Keyin

muqobil qarorlar ishlab chiqiladi va har bir qarorning ehtimoliy natijalari muhokama qilinadi. Ushbu jarayon talabaning sabab-oqibat aloqalarini ko‘rish va qarorini asoslash qobiliyatini rivojlantiradi.

Dalillash texnologiyasida esa fikrning o‘zi bilan birga uning asosi ham muhim hisoblanadi. “Da’vo — dalil — izoh — xulosa” ketma-ketligi talabaning fikrini mantiqiy tuzishiga yordam beradi. Qarshi fikrni ko‘rib chiqish ham muhim bo‘lib, bu talabaning o‘z pozitsiyasini qayta tekshirishiga imkon beradi.

Loyiha va design thinking texnologiyalari

Loyiha asosida o‘qitishda talaba muammoni mustaqil o‘rganadi va yakuniy mahsulot yaratadi. Masalan, bo‘lajak pedagoglar muayyan ta’lim muammosi bo‘yicha mini-loyiha ishlab chiqib, maqsad, auditoriya, metod, resurs, kutilayotgan natija va baholash mezonlarini belgilaydilar. Loyiha himoyasi jarayonida beriladigan savollar tanqidiy tahlilni, mahsulotni qayta ishlash esa kreativ fikrlashni kuchaytiradi.

Design thinking yondashuvi muammoni foydalanuvchi ehtiyojidan kelib chiqib tushunish, muammoni aniq ifodalash, ko‘plab g‘oyalar ishlab chiqish, prototip yaratish va uni sinash bosqichlarini o‘z ichiga oladi. Ta’lim jarayonida mazkur yondashuv talabaning abstrakt g‘oyani amaliy yechimga aylantirish ko‘nikmasini rivojlantiradi. Prototipning muvaffaqiyatsiz chiqishi ham o‘quv jarayonining bir qismi sifatida qaralib, qayta loyihalashga asos bo‘ladi.

Akademik debat va hamkorlikdagi fikrlash

Debat texnologiyasi talabaning o‘z fikrini himoya qilishi bilan birga, qarshi pozitsiyani tinglashi va tahlil qilishini talab qiladi. Debat mavzusi bir nechta asosli pozitsiyaga ega bo‘lishi, baholash esa shaxsning qarashiga emas, argumentlarning sifati va dalillarning ishonchliligiga qaratilishi kerak. Guruhli muhokama davomida talabalar bir-birining g‘oyalarini to‘ldirib, umumiy yechim ishlab chiqadilar.

Hamkorlikdagi fikrlash kreativ jarayonni ham qo‘llab-quvvatlaydi. “Aqliy hujum”, “SCAMPER”, konseptual xarita va “olti shlyapa” kabi usullar orqali bitta muammoga turli nuqtayi nazardan qarash mumkin. Biroq ushbu usullar shunchaki qiziqarli mashq sifatida

emas, aniq kompetensiya indikatorlari bilan bog‘langan topshiriq sifatida tashkil etilgandagina ta’limiy qiymati oshadi.

Baholash va refleksiya

Tanqidiy va kreativ fikrlashni baholashda faqat yakuniy javobni tekshirish yetarli emas. Jarayonning o‘zi ham baholanishi kerak. Tanqidiy fikrlash uchun muammoni aniqlash, dalillarni tahlil qilish, manba ishonchliligini baholash, mantiqiy xulosa va qarshi fikrni hisobga olish indikatorlari belgilanadi. Kreativ fikrlashda esa g‘oyalar xilma-xilligi, originallik, g‘oyani rivojlantirish, moslik va amaliy qo‘llanish imkoniyati hisobga olinadi.

Rubrika va mezonlarning oldindan berilishi talabaning o‘z faoliyatini rejalashtirishiga yordam beradi. Refleksiv kundalikda talaba qaysi dalil uning fikrini o‘zgartirgani, qaysi g‘oya ish bergani, qaysi bosqichda qiyinchilik yuzaga kelgani va keyingi safar qanday yondashuvni o‘zgartirishi haqida yozadi. Bu jarayon metakognitiv ko‘nikmalarni ham rivojlantiradi.

Pedagogik texnologiyalarni integratsiyalash modeli

Tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirishda alohida metodlardan foydalanishdan ko‘ra, ularni yagona didaktik siklga birlashtirish samaraliroq bo‘lishi mumkin. Mazkur sikl muammoni anglash, axborotni izlash va baholash, g‘oyalar generatsiyasi, muqobil yechimlarni solishtirish, prototip yoki mahsulot yaratish, taqdimot, o‘zaro baholash va refleksiyadan iborat bo‘ladi. Har bir bosqich keyingisini tayyorlaydi.

Bunday integratsiya talabaning fikrlash faoliyatini murakkablashtiradi: u avval mavjud bilimni qo‘llaydi, keyin dalillarni tahlil qiladi, muqobil variantlarni yaratadi, eng maqbul yechimni o‘z mezonlari asosida asoslaydi va natijani qayta ko‘rib chiqadi. Natijada kompetensiya faqat nazariy tushuncha emas, real faoliyatda namoyon bo‘ladigan sifatga aylanadi.

Xulosa

Kompetensiyaviy yondashuv asosida tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirish ta’lim jarayonini tayyor javoblarni o‘zlashtirishdan faol fikrlash va mahsulot yaratishga yo‘naltirishni talab qiladi. Muammoli ta’lim, keys-stadi, loyiha metodi, design thinking,

akademik debat, hamkorlikdagi fikrlash va refleksiv baholashni o‘zaro bog‘lash talabaning tahlil qilish, dalillash, yangi g‘oya yaratish va qarorini asoslash qobiliyatlarini kompleks rivojlantiradi. Pedagogik texnologiyani tanlashda uning nomidan ko‘ra, kutilayotgan kompetensiya, topshiriq murakkabligi va baholash mezonlarining aniqligi muhimroqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bloom B. S. (ed.). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. New York: Longmans, Green, 1956.

2. Facione P. A. Critical Thinking: What It Is and Why It Counts. Insight Assessment, 2015.

3. OECD. The Future of Education and Skills 2030: OECD Learning Compass 2030. Paris: OECD, 2019.

4. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2023. Geneva: World Economic Forum, 2023.

5. UNESCO. Reimagining our futures together: A new social contract for education. Paris: UNESCO, 2021.

6. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637, 23.09.2020.

